

УДК 347.948.2

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v5.2022.5>*М. С. Вілінський**orcid.org/0000-0002-7733-8144**аспірант кафедри цивільного процесу**Навчально-наукового інституту права**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ПРИРОДА ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЕКСПЕРТА ЯК УЧАСНИКА СУДОВОГО ПРОЦЕСУ В ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

Постановка проблеми. Різноманіття існуючих у державі правовідносин зумовлює вироблення певних специфічних правил поведінки їх учасників. Завдяки таким правилам суб'єкти правовідносин наділяються певним правовим статусом, який визначає їх становище в правовій реальності під час взаємодії із суспільством та державою. Основними елементами правового статусу виступають права та обов'язки індивідів, вдосконалення правового регулювання яких невинно продовжується й нині.

Проблематика визначення правового статусу осіб під час розгляду цивільних справ протягом довгого часу посідала одне з ключових місць в національній правовій доктрині. Вченими було здійснено ґрунтовний аналіз становища окремих учасників судового процесу, їх прав та обов'язків, а також особливостей участі в цивільних процесуальних правовідносинах.

У той же час, не дивлячись на впровадження законодавцем численних змін до цивільного процесуального закону, поза увагою наукових поглядів останніх років залишилось визначення особливостей правового статусу експерта, його прав та обов'язків під час розгляду цивільних справ. Необхідність заповнення таких доктринальних прогалин зумовило актуальність цього питання.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематиці визначення правового статусу різних учасників судового процесу в цивільних справах, а також його окремих елементів, були присвячені, серед іншого, дисертація на здобуття наукового звання доктора юридичних наук С. Бичкової (2011) [1], дисертація на здобуття наукового звання кандидата юридичних наук І. Юрчак (2017) [13], наукові праці вчених Т. Санжарук (2005) [10], С. Погрібного (2008) [8], О. Карманюк (2012) [4] та інших.

Формулювання мети статті. Метою цієї статті є дослідження природи правового статусу експерта як учасника судового процесу в цивільних справах та його основних елементів.

Завдання поданого матеріалу. Завданнями поданого матеріалу є розвиток доктринальної думки, а також покращення чинного законодавчого регулювання інституту експертизи в цивіль-

ному судочинстві України, зокрема, правового статусу експерта.

Виклад основного матеріалу. У структурі правовідносин правовий статус індивіда займає ключову роль. Визначаючи місце особи в правовій реальності, він встановлює загальну направленість подальшого розвитку взаємодії суб'єктів та забезпечує досягнення бажаного ними результату.

Ґрунтовний аналіз характеру правового статусу учасника правовідносин неможливо здійснити без першочергового вивчення сутності цього поняття.

Множинність підходів до дефініції поняття «правовий статус» особи в українській національній правовій доктрині дозволяє зробити висновок, що вченими таке розкривається, серед іншого, як: юридичне закріплення становища людини і громадянина в сучасному суспільстві [10, с. 123]; сукупність закріплених у законодавстві прав, обов'язків та інтересів суб'єкта [1, с. 6]; необхідна умова участі в правовідносинах [10, с. 124].

Тобто вітчизняними науковцями для визначення поняття правовий статус особи використовуються наступні підходи: позитивістський (юридичне закріплення становища індивіда в суспільстві), структурний (сукупність структурних елементів, серед іншого, суб'єктивних прав та юридичних обов'язків) та формуючий (передумова для участі індивіда в правовідносинах).

Можна погодитись з кожним із таких визначень, адже ними розкриваються різнобічні характеристики поняття «правовий статус» особи, які органічно доповнюють одна одну. Дійсно, особа стає учасником конкретних суспільних відносин, урегульованих правом, лише внаслідок юридичного закріплення структурних елементів її правового статусу. В іншому ж випадку, бажаний та (або) передбачений законом правовий результат не може настати.

З вищезазначених дефініцій можна також зробити висновок, що за своєю природою поняття «правовий статус» є структурованою категорією. Вчена Т. Санжарук у власній науковій роботі зазначає, що правовий статус характеризується набором прав, свобод, обов'язків, що існують у даній державі [10, с. 123].

Дещо ширше структуру поняття «правовий статус» розкривають Є. Білозьоров, В. Власенко та ін., які до неї відносять: правові норми та принципи, що встановлюють даний статус; правосуб'єктність; основні права, свободи та обов'язки; правові принципи і правові гарантії; законні інтереси; громадянство (або інший зв'язок чи відношення до держави); юридичну відповідальність [2, с. 202].

Вбачається, що вченими виділяються, серед іншого, права та обов'язки, як одні із елементів правового статусу особи. Таку думку підтверджує І. Юрчак, зазначаючи, що саме основні права, свободи та обов'язки з відповідними гарантіями їх реалізації складають ядро, основний елемент правового статусу. [13, с. 8].

Слід погодитись з такою думкою, адже саме вказані елементи є формуючими для набуття особою певного правового статусу, без визначення та законодавчого закріплення яких не можна вважати індивіда його носієм. До прикладу, без визначення та закріплення на рівні нормативно-правових актів прав та обов'язків експерта, особа не зможе набутти правового статусу цього учасника правовідносин.

Розкриваючи структуру правового статусу індивіда, серед вітчизняних вчених виникли дискусії з приводу співвідношення понять правовий статус особи та правосуб'єктність (правоздатність, дієздатність та деліктоздатність).

Так, за думкою Г. Манова правосуб'єктність охоплює правоздатність, дієздатність і правовий статус [7, с. 134]. Тобто вчений наголошує, що правовий статус є одним із елементів правосуб'єктності особи.

У той же час, протилежною є позиція, до прикладу, Т. Санжарук, яка вказує, що якщо визначити правовий статус як постійну властивість суб'єкта права, то до нього можуть бути віднесені лише невід'ємні властивості громадянина як суб'єкта права, втрата яких свідчить про обмеження його правосуб'єктності. Такими властивостями є правоздатність, дієздатність, основні права особи на визначені блага, а також покладені на всіх громадян основні обов'язки [10, с. 123]. Науковиця О. Халфіна у власній роботі також зазначає, що правосуб'єктність – один із елементів правового статусу, можливість виступати як суб'єкти прав і обов'язків в різних сферах суспільних відносин, одна із форм правових гарантій соціальних благ, прав і свобод громадян, що охороняються державою [11, с. 126-128]. В цьому випадку вченими зроблено зворотній висновок, що саме правосуб'єктність є структурним елементом правового статусу особи.

Однак обидва таких підходи неточно відображають правову природу та призначення (мету) категорій «правосуб'єктність» та «правовий статус особи».

Правосуб'єктність – це здатність виступати суб'єктом правовідносин, що складається з правоздатності та дієздатності. Це самостійна правова категорія, що існує поряд із правами і обов'язками [2, с. 198].

Науковці В. Кунченко-Харченко, В. Печерський, Ю. Трубін зазначають, що для того, щоб особа стала учасником правовідносин, вона повинна бути правосуб'єктною, тобто вона має володіти певною правоздатністю, дієздатністю і деліктоздатністю [5].

Таким чином, наявність у особи правосуб'єктності визначає її майбутню можливість бути учасником (суб'єктом) правовідносин, тобто вона є своєрідною передумовою для цього. Такою ж природою наділений і правовий статус.

У той же час, наявність у індивіда правосуб'єктності (здатності мати права та обов'язки (правоздатність), їх реалізовувати (дієздатність) та нести юридичну відповідальність у випадку порушення (деліктоздатність) є також необхідною передумовою для набуття ним певного правового статусу. Тобто без фактичної можливості володіти та вільно розпоряджатись правами та обов'язками, які є елементами певного правового статусу, особа не може бути ними наділена законом. До прикладу, носієм правового статусу експерта не може бути особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною (ч. 1 ст. 11 Закону України «Про судову експертизу») [9], іншими словами така, яка не може самостійно реалізовувати власні права. Отже, неможливість повноцінного використання власних прав особою виключає набуття нею правового статусу експерта.

Із зазначеного випливає, що правосуб'єктність є передумовою для набуття певного правового статусу індивідом та не є його структурним елементом.

Узагальнюючи вищезазначені дефініції та підходи до структури правового статусу, можна сформулювати дефініцію останнього. Правовий статус особи – це юридичне закріплення суб'єктивних прав, юридичних обов'язків та інших елементів, що визначають правове становище індивіда в суспільстві та державі, а також є одними з передумов для його участі у правовідносинах. Така дефініція правового статусу в загальному розумінні застосовна й до експерта під час його участі у будь-яких без винятку правовідносинах у зв'язку із реалізацією власних функцій.

Основні характеристики та елементи такого загального правового статусу експерта закріплені на рівні Конституції України, Закону України «Про судову експертизу» та Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом від 08.10.1998 №53/5 Міністерства юстиції України. Саме зазначені акти встановлюють загальні права, обов'язки та інші

елементи правового статусу, які притаманні експертові незалежно від конкретного виду судочинства. Окрім цього, цими законодавчими актами закріплюються певні гарантії, які не залежать від участі експерта у судових процесах, до прикладу, право на працю (ст. 43 Конституції України (в редакції від 01.01.2020), право на щорічні відпустки (ст. 18-1 Закону України «Про судову експертизу» (в редакції від 01.01.2022) та інші.

У той же час, набуття експертом загального правового статусу недостатньо для можливості його участі у специфічних видах правовідносин, зокрема – у цивільних процесуальних. А тому у цій частині варто встановити особливості його окремого, галузевого правового статусу.

У науковій літературі зазначають, що правовий статус може бути загальним (конституціональний); галузевим (визначається нормами певною галуззю права); міжгалузевим (нормами комплексних правових інститутів); спеціальним (певних категорій громадян: студентів учасників війни, пенсіонерів та ін.). Загальний, галузевий, міжгалузевий і спеціальний правовий статус здійснюються в конкретних правовідносинах [10, с. 123-124].

У власній дисертації на здобуття наукового звання доктора наук С. Бичкова також класифікує правові статуси на види. Вченою встановлено, що одним із галузевих правових статусів є цивільний процесуальний правовий статус, яким наділені суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин, і, у тому числі, особи, які беруть участь у справах позовного провадження [1, с. 14].

За визначенням науковиці, цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження, – це сукупність закріплених у цивільному процесуальному законодавстві суб'єктивних цивільних процесуальних прав, юридичних цивільних процесуальних обов'язків і законних цивільних процесуальних інтересів зазначених суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин [1, с. 14].

Слід погодитись з доктринальним визначенням процесуалістики. Так, дійсно, на ряду із загальним правовим статусом індивіда встановлюються також і окремі його види, необхідні для участі суб'єкта у конкретних специфічних правовідносинах. При цьому, в останніх він буде наділений, серед іншого, правами та обов'язками, не притаманними іншим суб'єктам.

Однак, у власній дефініції С. Бичкова розкривала спеціальний правовий статус лише окремої категорії суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин – осіб, які беруть участь у справах позовного провадження, під якими розуміла наділених самостійною юридичною заінтересованістю, спрямованою на розв'язання матеріально-правового спору між сторонами, суб'єктів

цивільних процесуальних правовідносин, які, реалізуючи принцип змагальності цивільного судочинства, вчиняють у суді певні процесуальні дії, захищаючи в порядку позовного провадження належні їм права, свободи та інтереси або у випадках, встановлених законом, права, свободи та інтереси інших осіб [1, с. 6]. Тобто мова про інших учасників судового процесу (на час написання роботи – інших учасників цивільного процесу), до яких відносився експерт, у згаданій дефініції С. Бичкової не йдеться.

Говорячи про експерта, аналогічно необхідно звернути увагу на галузь права, яка регулює правила участі осіб саме під час розгляду цивільних справ, а саме, галузь цивільного процесуального права, й похідний від такої галузевий правовий статус – цивільний процесуальний правовий статус.

Аналіз особливостей цивільного процесуального правового статусу дозволяє виснувати, що таким наділений і експерт, як носій відповідних юридично закріплених в законодавстві цивільних процесуальних прав та обов'язків, що визначають межі його поведінки під час участі в цивільних процесуальних правовідносинах (розгляді цивільних справ).

При цьому, варто також звернути увагу на той факт, що загальна сукупність цивільних процесуальних прав та обов'язків експерта не обмежується виключно положеннями ЦПК України, а закріплюється також в інших нормативно-правових актах, до прикладу, Законі України «Про судову експертизу» (ст.ст. 12-13) (в редакції від 01.01.2022) та Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженій наказом від 08.10.1998 №53/5 Міністерства юстиції України (п.п. 2.1.-2.2. розділу II) (в редакції від 19.08.2022). Про вказане може свідчити, зокрема відсилочна норма п. 6 ч. 6 ст. 72 ЦПК України (в редакції від 06.11.2022), за якою експерт, окрім прав, закріплених ЦПК України, користується також іншими правами, що надані Законом України «Про судову експертизу» [12].

А тому, в контексті експерта та його цивільного процесуального статусу, структура «цивільне процесуальне законодавство» в дефініції останнього має тлумачитись розширено, з урахуванням всіх нормативно-правових актів, що закріплюють права та обов'язки експерта у зв'язку із реалізацією специфічних функцій у цивільних процесуальних правовідносинах.

У свою чергу, С. Бичкова в контексті осіб, які беруть участь у справах позовного провадження, зазначає, що їх цивільний процесуальний правовий статус за характером належних особі цивільних процесуальних прав, обов'язків та інтересів поділяється на загальний та спеціальний [1, с. 16].

Вказана думка є досить слушною. При її застосуванні до всіх інших учасників судового процесу, така сприятиме диференціації їх правового статусу в залежності від характеру цивільних процесуальних прав та обов'язків. Згадане можливо та доцільно здійснити не тільки в частині осіб, які беруть участь у справах позовного провадження, а й інших без виключення видів судових проваджень (окремого, наказного та ін.)

Загальний цивільний процесуальний правовий статус, за думкою вченої, формують ті загальні цивільні процесуальні права, обов'язки та інтереси, якими наділені всі без винятку особи, які беруть участь у справах позовного провадження [1, с. 16].

Спеціальний цивільний процесуальний правовий статус є сукупністю спеціальних цивільних процесуальних прав, обов'язків та інтересів, якими кожна з осіб, яка бере участь у справах позовного провадження, наділена окремо, індивідуально [1, с. 16].

Дещо переосмисливши таку думку, можна зробити висновок, що й експерт під час участі в цивільних процесуальних правовідносинах (розгляді цивільних справ у суді) наділений як загальним цивільним процесуальним статусом, так і спеціальним.

Загальний процесуальний статус експерта проявляється в сукупності процесуальних прав та обов'язків, якими наділені всі без виключення учасники судового процесу, до прикладу, обов'язок добросовісно користуватися власними процесуальними правами, передбачений ч. 1 ст. 44 ЦПК України (в редакції від 06.11.2022) [12].

Спеціальний процесуальний статус експерта проявляється в сукупності процесуальних прав та обов'язків, якими наділений виключно цей учасник судового процесу, до прикладу, право на відмову від надання висновку експерта (ч. 8 ст. 72 ЦПК України (в редакції від 06.11.2022) [12], чи обов'язок з'явитися до суду за його викликом, роз'яснити свій висновок і відповісти на питання суду та учасників справи (ч. 4 ст. 72 ЦПК України (в редакції від 06.11.2022) [12].

Обидва вказані види процесуального правового статусу експерта є важливими для його повноцінної участі під час розгляду цивільних справ у суді. В той же час, особливим і першочерговим для експерта є спеціальний цивільний процесуальний правовий статус, адже саме сукупність його елементів забезпечують повноцінну реалізацію основної функції експерта у справі – проведення експертизи, підготовку та надання висновку.

Зважаючи на це, необхідно надати узагальнену дефініцію також і спеціального процесуального правового статусу експерта, як юридичне закріплення цивільних процесуальних суб'єктивних прав, юридичних обов'язків та інших елементів,

що визначають правове становище експерта та є передумовою його участі в цивільних процесуальних правовідносинах, забезпечуючи реалізацію його завдань та функцій.

Чинний ЦПК України (в редакції від 06.11.2022) не розкриває поняття процесуального правового статусу учасників судового процесу, як і не закріплює перелік його основних структурних елементів. Однак, кодекс визначає поняття «цивільна процесуальна правоздатність» (ч. 1 ст. 46 ЦПК України (в редакції від 06.11.2022) та «цивільна процесуальна дієздатність» (ч. 1 ст. 47 ЦПК України (в редакції від 06.11.2022), які, як зазначалось вище, є передумовами до набуття особою певного правового статусу.

За ч. 1 ст. 46 ЦПК України (в редакції від 06.11.2022), здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи (цивільна процесуальна правоздатність) мають усі фізичні і юридичні особи [12]. Згідно з ч. 1 ст. 47 ЦПК України (в редакції від 06.11.2022), здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді (цивільна процесуальна дієздатність) мають фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи [12].

Тобто нині поняття «цивільна процесуальна правоздатність» розкривається законодавцем у ЦПК України лише в контексті здатності мати права та обов'язки матеріально-заінтересованих осіб у справі. Однак, положення закону оминули інших осіб – учасників судового процесу, у тому числі й експерта. Внаслідок такої законодавчої прогалини нині юридично не закріплені передумови для набуття експертом спеціального цивільного процесуального правового статусу.

У той же час, законодавча конструкція поняття цивільної процесуальної дієздатності (ч. 1 ст. 47 ЦПК України) наділяє вже всіх юридичних та фізичних (які досягли повноліття) осіб здатністю особисто здійснювати цивільні процесуальні права та обов'язки, у тому числі і експерта.

Тому в цій частині ЦПК України потребує відповідних змін, шляхом викладення ч. 1 ст. 46 у новій редакції, за якою цивільна процесуальна правоздатність виражатиме здатність всіх без виключення учасників судового процесу мати цивільні процесуальні права та обов'язки, у тому числі й експерта.

Аналіз правової природи спеціального цивільного процесуального правового статусу експерта не може вважатись завершеним без встановлення елементів, які входять до його структури.

Вищенаведене дослідження структурних елементів загального правового статусу дозволяє прийти до висновку, що попри віднесення до такого вченими ряду елементів (принципів, громадянства, інтересів, свобод), основними, все ж, зали-

шаються суб'єктивні права та юридичні обов'язки індивіда. Вказане обумовлено тим, що всі вказані елементи або логічно випливають чи виникають із прав та обов'язків (до прикладу, гарантії), або ж є лише передумовою до набуття правового статусу, а не його елементом (до прикладу громадянство є лише передумовою набуття статусу експерта, однак не є визначальною його характеристикою).

Із цього приводу С. Бичкова доцільно зазначає, що як і правовий статус індивіда загалом, галузевий цивільний процесуальний правовий статус включає певні структурні елементи, серед яких важливе місце займають цивільні процесуальні суб'єктивні права та цивільні процесуальні обов'язки [1, с. 14].

У науковій літературі, суб'єктивні права традиційно визначають, як встановлену нормами права міру можливої поведінки уповноваженої особи для задоволення її інтересів і потреб, яка забезпечується відповідними юридичними обов'язками інших (зобов'язаних) осіб [2, с. 204-205]. Науковиця О. Карманюк обґрунтовано зазначає, що суб'єктивні права включають усі нормативно закріплені права людини і громадянина, конституційні та галузеві і тд. [4, с. 49].

У межах структури суб'єктивного права, науковці виділяють ряд можливостей, а саме: 1) можливості поведінки у межах свободи, яка встановлена нормою права; 2) можливості користуватися наданим благом з метою реалізації закріплених правом суб'єктивних інтересів; 3) можливості особи вимагати виконання обов'язку іншими суб'єктами права як гарантії дієвості права; 4) можливості звернення до суду за захистом порушеного права як гарантії поновлення порушеного права та покарання винних у порушенні прав суб'єктів [цитовано за 3, с. 55-56].

Застосовуючи такий підхід до поняття «цивільні процесуальні суб'єктивні права», які є елементом цивільного процесуального правового статусу, можна зробити висновок, що такі визначаються як міра можливої процесуальної поведінки суду та (або) учасників судового процесу, направленої на досягнення певного процесуального результату під час розгляду цивільних справ.

Структуру цивільного процесуального суб'єктивного права, у свою чергу, складають можливості: діяти в межах, визначених процесуальним законом; вимагати від іншої особи діяти в межах, визначених процесуальним законом; реагувати на порушення власного права в передбачених законом порядку та спосіб.

На відміну від суб'єктивного права, у вітчизняній науці під юридичним обов'язком розуміють вид і міру належної (або необхідної) поведінки суб'єкта права, встановлені юридичними нормами задля задоволення інтересів правомочної особи, які забезпечуються державою [цитовано за 6, с. 44].

У власній науковій роботі цивіліст С. Погрібний зазначив, що структуру цивільного обов'язку складають наступні елементи: 1) обов'язок поводити себе певним чином в рамках, встановлених нормою права; 2) обов'язок не порушувати суб'єктивні права іншого суб'єкта правовідносин; 3) обов'язок зазнати негативних наслідків захисту уповноваженим суб'єктом своїх прав [8, с. 202-203]. Такий підхід застосовується у доктрині й щодо інших видів юридичного обов'язку.

Зважаючи на вказані підходи вчених, можливо визначити, що цивільним процесуальним юридичним обов'язком є міра необхідної процесуальної поведінки суду та (або) інших учасників судового процесу, встановлена нормами права, направлена на забезпечення досягнення певного процесуального результату під час розгляду цивільних справ.

У свою чергу, цивільний процесуальний юридичний обов'язок включає: процесуальний обов'язок індивіда поводити себе певним чином під час участі в цивільних процесуальних правовідносинах; процесуальний обов'язок не порушувати права інших осіб; обов'язок піддаватись заходам юридичної відповідальності (як процесуальної, так і позапроцесуальної) у випадку порушення прав інших осіб чи встановленого процесуального порядку розгляду цивільних справ.

Отже, в структурі спеціального цивільного процесуального правового статусу експерта цивільні процесуальні суб'єктивні права та юридичні обов'язки доцільно виділити як основні елементи.

Висновки.

1. Експерт наділений спеціальним цивільним процесуальним правовим статусом, що розкривається як юридично закріплена сукупність цивільних процесуальних суб'єктивних прав, юридичних обов'язків та інших елементів, що визначають правове становище експерта та є передумовою його участі в цивільних процесуальних правовідносинах, забезпечуючи реалізацію його завдань та функцій.

2. У зв'язку із неузгодженістю та законодавчою некоректністю, норму ч. 1 ст. 46 ЦПК України (в редакції від 06.11.2022) необхідно викласти в наступній редакції: «Здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи та (або) іншого учасника судового процесу (цивільна процесуальна правоздатність) мають усі фізичні і юридичні особи».

3. Основними елементами спеціального цивільного процесуального статусу експерта є цивільні процесуальні суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

4. Цивільні процесуальні суб'єктивні права експерта можна визначити як міру можливої

процесуальної поведінки експерта, встановлену нормами права та направлену на досягнення певного процесуального результату під час розгляду цивільних справ; цивільні процесуальні юридичні обов'язки – як міру необхідної процесуальної поведінки експерта, встановлену нормами права та направлену на забезпечення досягнення певного процесуального результату під час розгляду цивільних справ.

Перспективи подальших досліджень. Враховуючи наявність чисельних дискусійних питань, а також законодавчих прогалин, проблема визначення правового статусу експерта в цивільному судочинстві України потребує подальшого наукового дослідження.

Література

1. Бичкова С.С. Цивільний процесуальний статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження : автореф. дис. ... док. юрид. наук. 12.00.03. 2011. 38 с.
2. Білозьоров Є.В., Власенко В.П., Горова О.Б., Завальний А.М., Заяць Н.В. та ін. Теорія держави та права : навч. посіб. за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України. 2017. 320 с.
3. Каложний Р.А., Шапенко Л.О. Концептуальний зміст суб'єктивного права в умовах правової інтеграції. Теорія та історія держави і права, міжнародне право. *Юридичний вісник*. № 4(53). 2019. С. 54-61.
4. Карманюк О.П. Суб'єктивні права і юридичні обов'язки в контексті утвердження законності в Українському суспільстві. Теорія держави і права. Філософія права. *Часопис Київського університету права*. 2012/3. 2012. С. 48-52.
5. Кунченко-Харченко В.І., Печерський В.Г., Трубін Ю.Ю. Правознавство. М-во освіти і науки України. Черкас. держ. технол. ун-т. 2008. 395 с. URL : https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiCxqvs06b7AhVQgP0NHrBdIs4ChAWegQICBAB&url=https%3A%2F%2Flibrary.udpu.edu.ua%2Flibrary_files%2F438000.pdf&usq=AOvVaw3ZwHrt6sorLWbZ_JILFeSO (дата звернення: 11.11.2022).
6. Малишко С.І. Юридичний обов'язок повнолітніх дітей піклуватись про своїх непрацездатних батьків та механізм його реалізації як предмет наукових досліджень. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 11/2021. С. 43-46.
7. Манов Г.Н. Теория права и государства: учеб. для вузов, под ред. Г.Н. Манова. М.: БЕК. 1995. 336 с.
8. Погрібний С.О. Юридичні обов'язки та їх виконання в механізмі правового регулювання довірних цивільних відносин. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. С. 202-207. URL : https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiT5OGJ26b7AhU2g_0HHTTgBmsQFnoECDAQAQ&url=http%3A%2F%2Fwww.apdp.in.ua%2Fv42%2F36.pdf&usq=AOvVaw1_zUu5hHRP56i7aGicbb0e (дата звернення: 11.11.2022).
9. Про судову експертизу : Закон України від 25.02.1994 у редакції від 01.01.2022. № 4038-ХІІ. База даних «Законодавство України». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення 11.11.2022).
10. Санжарук Т.О. Правовий статус як властивість індивідуального суб'єкта права та компетенція

як властивість колективного суб'єкта права. *Актуальні проблеми держави і права*. Випуск 25. 2005. С. 122-128.

11. Халфина Р.О. Общее учение о правоотношении. М.: Юрид. лит. 1974. 352 с.

12. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 у редакції від 06.11.2022. № 1618-IV. База даних «Законодавство України». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 11.11.2022).

13. Юрчак І.Р. Обов'язки особи: теоретико-правовий вимір : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.01. 2017. 22 с.

Анотація

Вілінський М. С. Природа правового статусу експерта як учасника судового процесу в цивільних справах. – Стаття.

У статті досліджено природу правового статусу експерта як учасника судового процесу в цивільних справах. Автором розкрито сутність поняття «правовий статус», наведено його ключові ознаки, види, а також встановлено структурні елементи, основними серед яких є: суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Було зроблено висновок, що експерт наділений загальним правовим статусом, що не залежить від його участі у конкретному виді судочинства.

Автором визначено, що для набуття можливості участі у специфічному виді правовідносин – цивільних процесуальних, експерт має бути носієм відповідного галузевого правового статусу, який має назву цивільний процесуальний правовий статус. Було викладено дефініцію останнього, визначено його основні елементи, якими є: цивільні процесуальні суб'єктивні права та юридичні обов'язки.

Окрім цього, автором викладено види цивільного процесуального правового статусу, а саме: загальний та спеціальний. Зроблено висновок, що експерт наділений як першим, так і другим. В той же час, саме сукупність елементів спеціального цивільного процесуального правового статусу забезпечують реалізацію основної функції експерта у цивільній справі – проведення експертизи, підготовки та надання висновку.

Наведено дефініцію понять «цивільні процесуальні суб'єктивні права» та «цивільні процесуальні юридичні обов'язки», а також розкрито ряд елементів, що складають їх структуру. До першої категорії відносяться наступні правомочності: діяти в межах, визначених процесуальним законом; вимагати від іншої особи діяти в межах, визначених процесуальним законом; реагувати на порушення власного права в передбачених законом порядку та спосіб. До другої слід віднести: процесуальний обов'язок індивіда поводити себе певним чином під час участі в цивільних процесуальних правовідносинах; процесуальний обов'язок не порушувати права інших осіб; обов'язок піддаватись заходам юридичної відповідальності (як процесуальної, так і позапроцесуальної) у випадку порушення прав інших осіб чи встановленого процесуального порядку розгляду цивільних справ.

В статті також встановлено наявність законодавчої прогалини в частині розкриття поняття «цивільна процесуальна правоздатність» (ч. 1 ст. 46 ЦПК України), яка є однією з передумов набуття експертом спеціального цивільного процесуального правового статусу, а також запропоновано шляхи її усунення.

Ключові слова: експерт, учасники судового процесу, правовий статус, процесуальний правовий статус, суб'єктивні права, юридичні обов'язки.

Summary

Vilinskyi M. S. The nature of the legal status of an expert as a participant in the legal proceedings in civil cases. – Article.

The nature of the legal status of an expert as a participant in the civil proceedings is examined in the article. The author stated the essence of the «legal status» concept, gave its key features, types, and also established structural elements, the main ones of which are: subjective rights and legal obligations. It was concluded that the expert has a general legal status that does not depend on his participation in a specific type of legal proceedings.

The author determined that in order to acquire the opportunity to participate in a specific type of legal relationships – civil procedural ones, the expert must have a legal status of the relevant field, which is called a civil procedural legal status. The definition of this status was given and its main elements were determined, which are: civil procedural subjective rights and legal obligations.

In addition, the author outlined the types of civil procedural legal status, namely: general and special. It was concluded that the expert has both the first one and the second one. At the same time, the set of elements of the special civil procedural legal status ensures the implementation of the expert's main function in a civil case – conducting an examination, preparing and providing his expert opinion.

The definitions of the «civil procedural subjective rights» and «civil procedural legal obligations» concepts are provided, as well as a number of elements that their structure contains is stated. The first category includes the following possibilities: to act within the limits defined by the procedural law; to require another person to act within the limits defined by the procedural law; to respond to violations of one's own rights in the order and manner prescribed by law. The second category includes: the procedural obligation of an individual to behave in a certain way during participation in civil procedural legal relations; the procedural obligation to not to violate the rights of other persons; the obligation to be prosecuted to measures of legal responsibility (both procedural and non-procedural) in a case of the rights violation of other persons or the established procedural rules of consideration of civil cases.

The existence of a legislative gap in the definition of the «civil procedural legal capacity» concept (Part 1 of Article 46 of the Civil Procedure Code of Ukraine), which is one of the prerequisites for the expert to acquire the special civil procedural legal status, is also established in the article, and the ways to eliminate it are proposed.

Key words: expert, participants in the legal proceedings, legal status, procedural legal status, subjective rights, legal obligations.